

הרב צבי שורץ

חנוכת בית - בשעת משבר

הקדמה

חג החנוכה נחוג לזכר הנס שהיה במנורת המקדש, ובמגילת תענית (פרק ט) מסופר שהחשמונאים ערכו את חנוכת המזבח והמקדש:

בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל ובנו את המזבח וסדוהו בסיד ותקנו בו כלי שרת והיו מתעסקין בו שמונה ימים.

המנהג עפ"י הגר"א לומר 'מזמור שיר חנוכת הבית' בחנוכה בכל יום ב'שיר של יום'. מזמור זה – מזמור ל' בתהילים¹ – מעורר שתי תמיהות עיקריות:

[א] לפי פשט המקרא, חנוכת הבית הנזכרת בפסוק היא חנוכת בית המקדש, וכך מתרגם התרגום: 'תושבחת שירתא על חנוכת בית מקדשא לדוד', כי לא סביר שהוא שר ושמח על ביתו הפרטי שלא היה במרכז חייו הרוחניים, כפי שמוכח מתוך דבריו לנתן הנביא (שמואל ב ז, ב): 'ראה נא אנוכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים יושב בתוך היריעה'; וגם בתהילים (קלב, ג) הוא נשבע 'אם אבוא באוהל ביתי... עד אמצא מקום לה'. ונשאלת השאלה: כיצד יכול דוד המלך לשיר על חנוכת בית המקדש, הרי הוא לא בנה את בית המקדש ולא חנך אותו?

[ב] רוב הפרק עוסק באדם שנתון בסכנת מוות, מתאר את צרותיו, מתחנן לישועה ומודה עליה. תוכן זה אינו מתאים לכותרת על חנוכת בית, שאמורה לבטא שמחה. לכן יש שראו במזמור זה לא שיר על מה שעבר על דוד אלא נבואה לעתיד – על בניין בית ראשון², על בניין בית שני³, על חנוכת הבית בימי חשמונאי⁴ ואף על הבית השלישי⁵. בעיון זה ננסה למצוא מאורעות שאירעו בימי דוד, שמתאימים גם לכותרת וגם לתוכן הפרק.

1. פרק זה נאמר בתחילת תפילת שחרית של כל יום, אולי בגלל שנזכר בו 'ולבוקר רינה'. יש האומרים אותו סמוך לקביעת המזוזה בחנוכת בית. מנהג הגר"א שמקורו במסכת סופרים פרק י"ח לאומרו כשיר של יום בימי החנוכה. יש האומרים אותו בשעת הדלקת נרות חנוכה, ויש שאומרים אותו כתפילה על החולים, שנאמר בו 'ותרפאני'.
2. פסיקתא רבתי פ"ב; ובמדרש שוחר טוב לתהילים ל': 'מזמור - על בניין בית ראשון בימי שלמה, שיר - על בניין בית שני בימי עזרא'.
3. מהרש"א ח"א, שבועות טו ע"ב.
4. צרור המור, לרב אברהם סבע, תולדות נח עמ' יג; ובשו"ת רב פעלים, ח"ג או"ח סי' ה.
5. אבן עזרא, תהילים ל, מביא שיש אומרים שאמר על בית שלישי.

א. חנוכת הבית - משל לגוף שהחלים מחולי

בעקבות התמיהות הנ"ל שולל המלבי"ם⁶ את הפירוש לפיו דוד כתב מזמור זה לחנוכת הבית: 'ובלשונו לא נמצא בו שום עניין לחנוכת בית', ולכן הוא מזהה את הכותרת כשיר הודאה על חזרתו של דוד לאיתנו, אחרי שחלה במחלה קשה. ומצאנו במקרא שהבית הוא משל לגוף האדם: קהלת⁷ מתאר את ימי הזקנה 'ביום שיזועו שומרי הבית'. באיוב⁸ מכוונת נשמות בני אדם 'שוכני בתי חומר'.

לכן ההודאה של דוד היא כפולה: ראשית – על שחזר לאיתנו; ושנית – על שאויביו, שחיכו לנפילתו ומותו, התאכזבו. לכן מודה דוד לה: 'כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עליי הגדילו' (תהילים לח, יז); ובמקום אחר בתהילים: 'אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו' (שם, מא, ו). דוד מודה לה' על שהחלים כדי שיוכל לקיים את מטרת חייו: 'למען יזמרך כבוד ולא ידום' (תהילים ל, ג).

ב. חנוכת בית דוד – ביתו הפרטי

ה'אבן עזרא' (תהילים ל, א) גם הוא שולל את הזיהוי לחנוכת המקדש, ורואה במזמור זה, לפי פשוטו של מקרא, שיר מזמור על חנוכת ביתו הפרטי. וזו לשונו:

כי הכתוב לא הזכיר בית ה'. ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחוליו והוא התאבל על שנתן הנביא אמר לו שהוא לא יבנה בית, וכשאמר לו הנביא ששלמה בנו יבנה הבית, אז התאזר שמחה תחת אבלו כמו שאמר: הפכת מספדי למחול לי פיתחת שקי ותאזרני שמחה כי בנו כמוהו, והאויב לא יחרפהו. ויגון הנפש נמשל לחולי ויותר קשה.

ואף שרצה בכל מאודו לבנות את בית המקדש, אחרי שה' מודיע לו על ידי נתן הנביא 'אתה לא תבנה בית כי בנך הוא יבנה לי בית', חזר דוד לשמוח בחנוכת ביתו הפרטי, כי עתה התבשר שבית המקדש אכן ייבנה, אף שלא על ידו כי אם על ידי בנו. בתשובת ה' לדוד בשמואל ב פרק ז חזרת ההבטחה שה' בחר בבית דוד. המילה 'בית' חוזרת בפרק כארבע עשרה פעמים, והכוונה בה היא גם לביתו הפרטי, גם למשפחתו וגם לשושלת המלכות שתצא מביתו-משפחתו. רגע זה של בשורת ה' על תמיכה בביתו עד עולם היא בשבילו שמחה גדולה, ולכן יכול לשיר 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד' והוא מתכוון לכל המשמעויות של המושג 'בית'.

ג. ככל כוחי הכינותי

ואמנם אפשר לומר שדוד, באמרו 'מזמור שיר חנוכת הבית', מתכוון לבית המקדש

6. מלבי"ם, תהילים ל.

7. קהלת יב, ג.

8. איוב ד, יט.

ומייעד את השיר לחנוכת המקדש. דוד שואף כל חייו לבנות את בית המקדש, וכשהנביא אומר לו 'אתה לא תבנה בית', דוד אינו חוזר בו לגמרי ממשימת הקודש, אלא מכין את החומרים, הסדרים והתכניות של בית המקדש. התנהלותו מתוארת בספר דברי הימים (ב, כב-כט):

ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות לה' להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו... ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו הפנימים ובית הכפרת... הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית... וככל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים אבני שהם ומלואים אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שיש לרב.

על הפסוק 'ויהי אחרי כן ויך דויד' (דברי הימים א, יח, א) כותב רש"י כך:

אחר שאמר דוד לבנות בית וא"ל הקב"ה אתה לא תבנה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני, עתה אכינה ואסדר לו הכל, לכשיבא בני לבנות הבית, שיהא לו הכל מזומן. ועתה מניח הכל, והולך ומספר היאך זימן לו הבנין. שנלחם עם אויביו, והקדיש שללם לבנין הבית.

במכילתא (בשלח פרשה א) מובא שלפי שמסר נפשו ראוי שייקרא שמו בחנוכת הבית. מסירות נפשו של דוד לבניין הבית באה לידי ביטוי גם בהכנת הכלים והתכניות:

מזמור שיר חנוכת הבית לדוד – וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו שנא' ויבן שלמה את הבית ומה ת"ל מזמור שיר חנוכת הבית לדוד? אלא, לפי שנתן דוד נפשו עלי לבנותו נקרא על שמו.

וכך, ביחד עם החומרים והתכניות, דוד גם מייעד שירים שייאמרו על הדוכן מפני הלויים, ואת 'מזמור שיר חנוכת הבית' הוא כנראה מייעד להיות השיר הראשון בחנוכת בית המקדש.

ד. בניות ברמה

דוד נרדף פעמים רבות ע"י שאול המלך. באחד המרדפים הוא בורח מביתו, אחרי ששאל שולח מלאכים אל ביתו להמיתו, והוא שם פעמיו אל שמואל (שמואל א יח, יט): 'ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול'. ביתו של שמואל אינו רק מקום מקלט, ששם לא יוכל שאול להרגו, אלא דוד מחפש אצל איש הרוח פשר לייסוריו, כי מאז שנמשח על ידו, מסכת חייו השתנתה לרעה. הוא בא לבית שמואל כדי למצוא מזור לתהיותיו בתקווה שהנביא, הרואה, יגלה לו מה יעלה בגורלו. הכתוב אינו מגלה מה ענה שמואל לדוד, אלא רק זאת: 'וילך הוא ושמואל ויישבו בניות (בניות)⁹. בהקשר לכך שואלת הגמרא: והרי ביתו של שמואל הוא ברמה ולא בניות (זבחים נד ע"ב):

9. שם.

דרש רבא: וכי מה עניין ניות אצל רמה? אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם. (חיפשו את מקום המקדש שכינויו 'נויו של עולם').

דוד ושמואל עסוקים בעיון מעמיק בספר יהושע, בתיאור קווי הגבול שבין שבט בנימין ליהודה, שני השבטים שבנחלתם אמור לשכון בית המקדש, כדי לגלות את מיקומו המדויק של בית המקדש. מדוע הם עוסקים בלימוד ובמציאת המקורות למקום המקדש דווקא בשעה זו? אפשר להסביר זאת בשני אופנים:

[א] שמואל אכן לא עונה לדוד ישירות על שאלותיו המטרידות, אך הוא מבקש ללמוד ביחד את המקור בתורה למקום המקדש. שמואל בלימוד זה כאומר: 'אין לי תשובה ישירה לשאלה מדוע ה' מנסה אותך בניסיונות הקשים העוברים עליך, אך אני יודע שאתה תהיה מלך ותצטרך לעסוק בעניינים ברומו של עולם. הפסגה היא להביא את עם ישראל לרמה רוחנית גבוהה, ואתה צריך להיות מוכן גם לבנות את בית המקדש'. מנקודת מבט גבוהה זו מקבלות כל החוויות הקשות שדוד עובר קנה מידה אחר, והן מקלות על דוד להתרומם ולא לשקוע בבעיותיו האישיות. וממשיך שמואל ואומר: 'אינני יודע אם תזכה לבנות בעצמך בית מקדש, אבל בוודאי תזכה לייסד את הנדבך הראשון והוא - מקום המקדש'. לכן חייבים לדעת באיזה מקום ייבנה המקדש. בערבו של אותו היום, לפני שדוד עולה על יצועו תוך כדי סערת הנפש שבה הוא שרוי מהמרדף וסכנת המוות שמרחפת על ראשו, הוא כותב את 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד'. שיר תפילה זה מביע את התרוממות הנפש שלו מידיעת מקום המקדש, והוא מודה לה', מהלל ומזמר. בתוך המזמור אפשר לשמוע גם את הייסורים והכאב, אולם מעל הכול מרחפת התודה לה', שזיכה אותו לדעת את המקום אשר בחר להשראת שכינתו. הוא מסיים את המזמור במילים 'ה' אלוקי לעולם אודך'.

[ב] אפשר למצוא בלימוד המשותף הסבר אחר. משאת חייו של דוד היא מציאת מקום המקדש. דוד נודר שיעשה את כל המאמצים למציאתו (תהלים קלב, ה):

אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבוא אל אוהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב.

בבריחה מביתו אל שמואל, חושש דוד שאולי אלו הימים האחרונים בחייו ושאיתת חייו לא תוגשם, ועל כך הוא מיצר ודואג יותר מכול.¹⁰ כששומע שמואל את כאבו של דוד, יושבים הם ועוסקים במציאת מקום המקדש. מדיוקי הפסוקים אכן מוצאים הם היכן הוא המקום אשר איווה ה' למושב לו. 'הנה שמענוה באפרתה'¹¹ – אלו הפסוקים שמצאו בספר יהושע שמוצאו מאפרים. 'מצאנוה בשדי יער'¹² – בשדה בחלקו של בנימין שנמשל לזאב שהוא חיית יער.¹³ גילוי זה תוך כדי לימוד מעמיק עם שמואל הנביא

10. אברהם כץ, 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד', ראה www.herzog.ac.il.

11. תהלים קלב, ו.

12. שם.

13. ע"פ הגמ' בזבחים נד ע"ב, ובמהרש"א זבחים שם.

ממלא את דוד שמחה עצומה, ושאיפת חייו מוגשמת ברגע זה. וכך מביא המדרש (מדרש שמואל, פר' כב):

רב הונא בשם רבי יוסי אמר באותו לילה שברח דוד מלפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק למד למאה שנה...

אין הכוונה לכמות הלימוד, אלא למציאת הגרעין הפנימי, שלמענו עמל אדם כל חייו, ואצל דוד הוא מציאת מקום המקדש. דוד מביע את שמחתו וכותב באותו לילה את הפרק 'מזמור שיר חנוכת הבית'. ייתכן שכוונת דוד במזמור להבעת התודה לה', על שהציל אותו מייסורים ומהמרדף הפיזי של האויבים שרוצים את נפשו. ברם, ייתכן ששמחת ההודאה 'ה' העלית מן שאול נפשי חייטני מירדי בור'¹⁴ אינה על ההצלה הפיזית, אלא על כך שהוא מצא את תכלית חייו, והוא מודה לה' שגאל אותו מייסורי הנפש שהיו מנת חלקו, בשל אי ידיעת מקום המקדש. גם אם הוא עצמו לא יזכה לחנוך את בית המקדש ולבנותו, הרי לפחות ישאיר לדורות הבאים את ידיעת מקום המקדש, שלא היה ידוע זמן רב.

ה. בגורן ארוונה

בשמואל ב' פרק כב מצווה דוד על מפקד כללי של בני ישראל, והוא נענש על שלא עשה זאת כפי שהתורה מצווה. מגפת דבר פורצת בעם, ושבעים אלף איש נספים. דוד מתפלל:¹⁵ 'הנה אנוכי חטאתי ואנוכי העויתי ואלה הצאן מה עשוי?' גד הנביא מורה לו שכדי לעצור את המגפה, עליו להקים מזבח בגורן ארוונה היבוס, ששם עצר ה' את המלאך המשחית. דוד קונה את הגורן מארוונה, מקים שם מזבח ומעלה עליו עולות. פרשה זו מסתיימת במילים¹⁶ 'ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלוקים וזה מזבח לעולה לישראל'. דוד מבין שברגע זה התגלה לו המקום שהוא חיפש כל חייו. זה איננו לימוד ועיון היכן המקום הראוי, אלא מפגש פיזי של מציאת המקום ממש. כאן, בתוך הצער, היגון, ההספד והכאב, גילה לו הקב"ה ע"י הנביא את מקום המקדש והמזבח. הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"א ה"ג) למד מפסוק זה את נקודת המפנה ההלכתית, שמכאן ואילך נאסר להקריב בכל מקום:

כיוון שנבנה המקדש בירושלים נאסרו כל המקומות כולן לבנות בהן בית לה' ולהקריב בהן קרבן. ואין שם בית לדורי דורות אלא בירושלים בלבד ובהר המוריה שבה. שנאמר **ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלוקים וזה מזבח לעולה לישראל** ואומר **זאת מנוחתי עדי עד**.¹⁷

גם את מקומו המדויק של מזבח העולה למדים מפסוק זה (רמב"ם, שם פ"ב ה"א):

14. תהילים ל, ד.

15. שמואל ב כד, יז.

16. דברי הימים א כב, א.

17. תהילים קלב, יד.

המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר וזה מזבח לעולה לישראל.

ושלמה המלך יבנה בדיוק במקום זה את בית המקדש (דברי הימים ב ג, א):
ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה, אשר נראה לדויד אביו
אשר הכין במקום דויד בגורן ארנן היבוס.

הגרי"ז הלוי סולוביצ'יק מסביר בחידושו¹⁸ שמהרמב"ם הנ"ל יוצא שמלבד קדושת המקדש, יש גם דין בחירת המקום. דוד המלך קידש את בחירת מקום המקדש ואת בחירת מקום המזבח, ומשעת הבחירה נאסר לבנות ולהקריב במקום אחר. דוד מקריב שם קרבן, שהוא גם קרבן כפרה על כל מה שקרה, אבל גם קרבן של חנוכת מקום המקדש, והקרבה זו היא החנוכה הראשונה שמכוחה יחנכו את כל חנוכות הבית. ולכן, אין זה מן התמה שברגע זה מתפרצת מתוך לבו של 'נעים זמירות ישראל' שמחה עצומה, והוא שר את המזמור לחנוכת הבית. הפרק אמנם מלא כאבים, ייסורים ואווירה של אבל ומספד בשל המגפה, אך רגע זה הוא גם הרגע המאושר שאליו ייחל וציפה כל חייו, ובו מצא היכן ייבנה המקדש. כעת הוא יכול להודות בלב שלם שזכה עוד בחייו לתקוע את היתד הראשונה של 'סוכת שלם'.

סיכום

פירושים רבים נכתבו כדי לזהות את האירוע שעליו כתב דוד המלך את 'מזמור שיר חנוכת הבית לדוד', שעדיין לא נבנה בימיו. ויותר נראה שאפשר לשייך את שירת כיסופיו לאירועים הקשורים לבניין בית המקדש: להכנתו את כל החומרים והתכניות שבהם ראה את הנדבך הראשון לבית ה'; ללימודו עם שמואל בעיון את המקורות שמהם עולה מיקומו המדויק של המקדש או לציווי עליו להקים מזבח בגורן ארוונה, אז הבין שזה הוא מקום המקדש שאותו חיפש כל חייו.

18. חידוש הגרי"ז (סטנסיל) ח"ד בכורות עמ' נג.